

تاریخ اسلام

(از آغاز تا سال چهارم هجری)

تألیف: دکتر اصغر منتظرالقائم

منظر القائم، اصفرا، ۱۳۳۷

تاریخ اسلام (از آغاز تا سال چهارم هجری) / تألیف: اصغر منتظرالقائم - اصفهان: دانشگاه اصفهان؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۳۸۵.
ح، ۴۰۳ ص. نقشه - (دانشگاه اصفهان، ۱۳۵۴). سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۰۷۱.
الهیات (تاریخ و تمدن ملل اسلامی، ۲۶)

ISBN 978-964-8658-58-3

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

Asghar MontazerolGhaem. The History
of Islam up to the year 40 A.H(660 A.D.)

عنوان:

این کتاب در سال ۱۳۸۶ در دانشگاه اصفهان چاپ شده است.
چاپ دوم: ۱۳۸۶.
واژه نامه.

کتابنامه: ص: ۲۵۴ - ۳۷۹

۱- اسلام-تاریخ- از آغاز تا ۴۱ نمری ۲- محمد(ص)، پیامبر اسلام، ۵۲: قبل از هجرت - ۱۱۱.
۲- جاهلیت الف. دانشگاه اصفهان. ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت). ج. عنوان.

۲۹۷/۹۳

BT۲۲/۹/م۸۲۲

کتابخانه ملی ایران

تاریخ اسلام (از آغاز تا سال چهارم هجری)

دکتر اصغر منتظرالقائم
دانشگاه اصفهان شماره انتشار ۴۵۴ و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) شماره
انتشار ۱۰۷۱، الهیات (تاریخ تمدن و ملل اسلامی) شماره ۲۶.

ویراستار: ناصر کریم پور

(چاپ اول: بهار ۱۳۸۴ دانشگاه اصفهان)

چاپ دوم: بهار ۱۳۸۶ با ویرایش جدید

چاپ چهارم: پاییز ۱۳۸۷

تعداد: ۱۰۰۰

لیتوگرافی و چاپ: دانشگاه اصفهان

در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندهگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و جز اینها برای ناشران محفوظ است. (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.)

اصفهان، دروازه شیراز، خیابان هزار جریب، دانشگاه اصفهان، تلفن: (۰۷۹۳۲۱۷۱)، نمابر: (۰۷۹۳۲۱۷۱)

نشانی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب بل یادگار امام، روبه روی پست گاز، سازمان مطالعه و تدوین کتب

علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، تلفن: (۰۴۴۲۴۶۲۵۰)، نمابر: (۰۴۴۲۴۶۱۱۵).

www.samt.ac.ir

info@sam.t.ac.ir

بسمه تعالی

مقدمه ناشران

نیاز گسترده دانشگاهها به متون درسی، به ویژه در رشته‌های علوم انسانی، و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاهها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون به ارتقای کیفی و کمی منابع درسی، از دوباره کاری جلوگیری بعمل آید.

بسه همین منظور سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) و دانشگاه اصفهان، هفتمین اثر مشترک خود را با انتشار کتاب تاریخ اسلام (از آغاز تا سال چهارم هجری) به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته تاریخ و تمدن ملل اسلامی برای درس «تاریخ اسلام تخصصی ۱» و دانشجویان سایر رشته‌های الهیات در مقطع کارشناسی برای درس «تاریخ تحلیلی ۱» هر کدام به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

مقدمه

۱	فصل اول: شناخت و نقد منابع
۳	ضرورت شناخت منابع و مأخذ
۴	۱- قرآن مجید
۵	۲- سنت نبوی
۶	۳- شعر
۶	۴- کتب سیره نبوی
۸	۵- کتب مغازی
۱۰	۶- صحابه‌نگاری
۱۰	۷- کتب طبقات
۱۱	۸- انساب
۱۴	۹- تاریخ‌های محلی دینی
۱۵	۱۰- تاریخ‌های عمومی
۱۹	فصل دوم: جزیره‌العرب پیش از اسلام
۲۱	اوضاع جغرافیایی جزیره‌العرب
۲۱	۱- حجاز
۲۷	جنگ‌های قبیله‌ای
۳۱	۱- «بِتراء»
۳۱	۲- «تَدْمُر» یا «پالمیرا»
۳۲	۳- «سبأ»
۳۵	۴- «امارت‌های عربستان شمالی»

۳۶	«قبایل عرب»
۳۹	اخلاق و رفتار عرب پیش از اسلام
۳۹	جاهلیت
۴۱	خرافات عرب جاهلی
۴۲	موقعیت زن در روزگار جاهلیت
۴۵	علم و دانش عرب پیش از اسلام
۴۷	عوامل پیشرفت شعر در میان اعراب
۴۹	بازارهای اعراب
۵۰	ضلالت در شبه جزیره عربی
۵۰	بت پرستی
۵۵	پیروان کیش های الهی در شبه جزیره
۶۰	«پیدایش مکه حرم امن الهی»
۶۴	حاکمیت قریش بر مکه
۷۰	میلاد رسول الله ﷺ
۷۷	فصل سوم: عصر بعثت
۷۹	بعثت
۸۱	تعلیم نماز
۸۴	آشکار شدن دعوت اسلامی
۸۵	دعوت عمومی
۸۷	مبارزات سران قریش با رسول خدا ﷺ
۸۹	هجرت به حبشه
۹۰	به سوی شعب ابی طالب
۹۲	سال اندوه رسول الله ﷺ
۹۴	سفر به طائف
۹۵	اسراء و معراج
۹۶	سیمای دوران بعثت
۱۰۵	فصل چهارم: عصر هجرت
۱۰۷	موقعیت یثرب

۱۱۰	مسلمانان نخستین اوس و خزرج
۱۱۰	مقدمات هجرت
۱۱۳	هجرت به یثرب
۱۱۳	هجرت مسلمانان
۱۱۵	شورای دارالندوه
۱۱۷	بنای مسجد النبی ﷺ
۱۱۹	مشکلات رسول الله ﷺ در مدینه
۱۲۴	تغییر قبله
۱۲۵	ازدواج علیؑ با فاطمه زهراؑ
۱۲۶	دستور دفاع و جهاد
۱۲۷	تقسیم‌بندی حرکت‌های نظامی رسول الله ﷺ
۱۲۸	تقسیم‌بندی پیکارهای رسول الله ﷺ نسبت به اردوگاه مقابل اسلام
۱۲۹	ویژگی‌های غزوات و سرایا
۱۳۳	فصل پنجم: روابط و مواضع رسول الله ﷺ با مشرکان
۱۳۵	پیکارهای قریش با رسول الله ﷺ
۱۳۵	غزوه بدر، بدرالکبری
۱۳۹	نمونه‌هایی از فداکاری و ایثارگری مسلمانان
۱۴۰	تلفات دو سپاه
۱۴۰	سرانجام اسرا
۱۴۱	تقسیم غنایم
۱۴۱	بازتاب پیکار بدر
۱۴۲	امدادهای خداوند
۱۴۳	غزوه سویق
۱۴۳	سریه زید بن حارثه
۱۴۳	غزوه أحد
۱۴۶	مشورت رسول الله ﷺ با صحابه
۱۴۷	شروع جنگ
۱۴۹	مأموریت علیؑ
۱۵۰	شهادت‌های أحد

۱۵۱ حضور زنان در أحد
۱۵۲ علل شکست مسلمانان در پیکار أحد
۱۵۳ غزوه حَمْرَاءِ الْأَسَد
۱۵۴ غزوه بدر الوعد
۱۵۴ غزوه احزاب
۱۵۴ مشورت رسول الله ﷺ با صحابه
۱۵۵ افتخاری برای سلمان
۱۵۷ استقرار دو سپاه
۱۵۷ پیمان شکنی یهود بنی قریظه
۱۵۸ تزلزل روحیه مسلمانان
۱۵۹ هوشیاری و مراقبت رسول الله ﷺ
۱۵۹ عبور پهلوان قُریش از خندق
۱۶۰ نُعَیم بن مسعود و تفرقه احزاب
۱۶۲ ماموریت حُدَیْقَة بن یمان
۱۶۲ شهدای اسلام
۱۶۲ عوامل پیروزی مسلمانان
۱۶۳ پیامد غزوه احزاب
۱۶۵ مصالحه حُدَیبیه
۱۶۶ مفاد مصالحه حُدَیبیه
۱۶۶ پیروزی یا خوارگی مسلمانان
۱۶۷ بازتاب مصالحه حدیبیه
۱۶۸ نامه‌های رسول الله ﷺ و اعلام جهانی دین اسلام
۱۶۹ ۱- نامه به هِرَقْل امپراتور روم شرقی
۱۶۹ ۲- نامه به خسرو پرویز شاهنشاه ایران
۱۷۰ ۳- نامه به نجاشی پادشاه حبشه
۱۷۰ ۴- نامه به مُقَوِّقِس حاکم مصر
۱۷۱ ۵- نامه به حارث بن ابی شَیْمِر عَسَنانی
۱۷۱ ۶- نامه به هُوذَة بن علی حنفی حاکم یمامه
۱۷۲ بازتاب نامه‌های رسول الله ﷺ
۱۷۲ عَمْرَة الْقَضَاء

۱۷۲ فتح مکه
۱۷۶ ورود سپاه اسلام به مکه
۱۷۶ سخنرانی رسول الله ﷺ در مسجد الحرام
۱۷۷ عوامل موفقیت فتح مکه
۱۷۸ تخریب بتکده‌های اطراف مکه
۱۷۹ ارسال خالد بن ولید به عُمَیْصَاء
۱۷۹ روابط رسول الله ﷺ با دیگر قبایل مشرک
۱۸۳ غزوه حُثَیْن
۱۸۴ عوامل پیروزی مسلمانان
۱۸۵ غزوه طائف
۱۸۷ آزادی اسیران پیکار حُثَیْن
۱۸۸ اسلام آوردن مالک بن عوف نَصْرَی
۱۸۸ تقسیم غنایم
۱۸۹ اعتراض انصار
۱۸۹ بازگشت رسول الله ﷺ به مدینه منوره
۱۸۹ پایان روابط با مشرکان
۱۹۱ فصل ششم: روابط رسول الله ﷺ با اهل کتاب
۱۹۳ روابط و مواضع رسول الله ﷺ با یهودیان
۱۹۵ غزوه بنی قَیْنُقَاع
۱۹۷ غزوه بنی نَضِیر
۱۹۹ غزوه بنی قَریظَه
۲۰۴ غزوه حَیْبَر
۲۰۶ مصالحه با اهالی فَدَک
۲۰۶ غزوه وادی القری'
۲۰۷ غنایم حَیْبَر
۲۰۷ روابط رسول الله ﷺ با مسیحیان
۲۰۹ سریه مُوتَه
۲۱۲ غزوه تبوک
۲۱۳ جانشین رسول الله ﷺ در مدینه منوره

۲۱۵ پیمان با ساکنان اطراف تیوک
۲۱۵ بازگشت رسول الله ﷺ به مدینه منوره
۲۱۶ تلاشهای نافرجام منافقان
۲۲۱ فصل هفتم: اصلاحات و کارنامه رسول الله ﷺ
۲۲۳ بنیان اصلاحات
۲۲۴ ۱- اصلاحات سیاسی
۲۲۵ الف- حکومت رسول الله ﷺ
۲۲۹ ب- حاکمیت رسول الله ﷺ
۲۳۰ ج- سرزمین
۲۳۰ د- جمعیت
۲۳۰ ۲- اصلاحات فرهنگی
۲۳۲ بخشش رسول الله ﷺ
۲۳۴ بهداشت رسول الله ﷺ
۲۳۵ زندگی خانوادگی رسول الله ﷺ
۲۳۶ همسران رسول خدا ﷺ
۲۴۴ بنیان فرهنگ و تمدن اسلامی
۲۴۶ ۳- اصلاحات اجتماعی رسول الله ﷺ
۲۴۹ ۴- اصلاحات اقتصادی
۲۵۳ بیماری و رحلت رسول الله ﷺ
۲۵۳ سفارش به اتحاد و همبستگی
۲۵۵ فصل هشتم: شکل گیری خلافت اسلامی و عصر خلفا
۲۵۷ حادثه سقیفه
۲۶۱ طرح کسب خلافت
۲۶۷ مواضع هواداران اهل بیت
۲۶۸ علل برکناری علی ؑ از حاکمیت سیاسی
۲۶۹ مواضع علی ؑ در برابر سقیفه
۲۷۳ دوران خلافت ابوبکر
۲۷۳ پیامبران دروغین

۲۷۵	فتوحات اسلامی
۲۷۷	فتوحات اسلامی در مرزهای شرقی
۲۷۸	فتوحات در شمال عربستان
۲۷۹	دوران خلافت عمر بن خطاب
۲۸۲	ورود اسلام به ایران
۲۸۴	بنای بصره
۲۸۵	بنیاد کوفه
۲۸۶	فتح مناطق غربی و مرکزی ایران
۲۸۷	سرنوشت آخرین شاه
۲۸۷	فتح خراسان
۲۸۸	عوامل فروپاشی دولت ساسانی
۲۹۰	گسترش اسلام در ایران
۲۹۳	امور دیوانی و مالی در روزگار عمر
۲۹۴	تأسیس دیوان
۲۹۵	تعیین خراج
۲۹۵	رفتار عمر بن خطاب
۲۹۶	شورای عمر برای خلافت
۲۹۸	روزگار خلافت عثمان
۳۰۲	واقعه قتل عثمان
۳۰۳	علت قتل عثمان
۳۰۵	فصل نهم: عصر خلافت امیر مؤمنان علی <small>علیه السلام</small>
۳۰۷	آغاز خلافت امیر مؤمنان علی <small>علیه السلام</small>
۳۱۰	ویژگی های بیعت علی <small>علیه السلام</small>
۳۱۰	اصلاحات امیر مؤمنان علی <small>علیه السلام</small>
۳۱۰	الف - اصلاحات سیاسی
۳۱۱	کارگزاران علی <small>علیه السلام</small>
۳۱۳	انتقال مرکز خلافت به کوفه
۳۱۵	ب - اصلاحات اجتماعی
۳۲۰	ج - اصلاحات اقتصادی

۳۲۲	د-اصلاحات فرهنگی
۳۲۵	پیکار مخالفان با علی <small>علیه السلام</small>
۳۲۹	۱- پیمان شکنان
۳۳۵	صفین و حکمیت
۳۳۶	علل پیمان حکمیت
۳۳۷	گفتگوی داوران در دَوْمَةُ الْجَنْدَل و پیامد آن
۳۳۸	پیکار نهروان
۳۴۰	علل و عوامل پیدایش خوارج
۳۴۱	پیامد جنگ نهروان
۳۵۳	فهرست ها :
۳۵۵	فهرست اشخاص
۳۶۷	فهرست اماکن
۳۷۵	فهرست کتب
۳۷۶	فهرست قبائل و اقوام
۳۸۰	فهرست منابع و مأخذ

جزیره العرب، گرچه از نظر شرایط جغرافیایی و اقتصادی موقعیت درخشانی نداشت، و سرزمین خموش و تفتیده و فاقد جذابیت برای قدرت‌های جهانی آن روزگار بود، اما جایگاه رشد و نمو نهالی شد که یکی از پربارترین تمدن‌های بشری گردید. در اندیشه و باور هیچ کس خطور نمی‌کرد که در شبه جزیره، آیینی ظهور کند، ولی فرمان خداوند در ید بیضای محمد ﷺ، قرار گرفت و همه ساکنان آن را در برابر هدایت الهی و اندیشه عدالت‌خواهی و تساوی مردمان جز پیشی جستن در تقوا، تسلیم کرد.

دگرگونی مرام اعراب جاهلی با خصایل الهی و انسانی و ایجاد روح همبستگی و پرورش نوباوگان دین‌مدار، کاری بس دشوار بود که به وسیله رسول الله ﷺ انجام گرفت. با رحلت وی، برخلاف جدایی و شقاق میان مسلمانان بر سر حاکمیت سیاسی اسلام، شیره حیات بخش آوندهای درونی دین نوین، و شاخه‌های درخت تناور آن، تبرزینی بر شوکت و قدرت جهانی رومی‌ها و ساسانیان گردید، و شهرهای آنان، یکی پس از دیگری در برابر آیین نو، سر تسلیم فرود آوردند.

اندیشه تساوی نژادها و جهان‌وطنی اسلام بزودی اقوام و ملل غیر عرب را مجذوب خود ساخت، به گونه‌ای که، در پذیرش و خدمت به دین اسلام، گوی سبقت از اعراب ربودند. در میان این ملت‌ها ایرانیان نومسلمان در شهرهای گوناگون آستین همت بالا زدند، و به فراگیری علوم اسلامی روی آوردند، و در

گسترش اسلام در شبه قاره هند و آسیای جنوب شرقی و آسیای مرکزی، افتخار آفرین شدند. ایرانی شکوفان شد و روشنفکری اسلامی بهترین تجلیگاه خود را در میان ایرانیان یافت، و بزرگترین دانشمندان اسلامی از ایران برخاستند، و فرهنگ و تمدن و هنر بلند مرتبه‌ای برای سرزمین خود آفریدند.

ضرورت آشنایی با این فرهنگ با عظمت و منش و سیره رسول گرامی اسلام ﷺ بر کسی پوشیده نیست؛ زیرا سرنوشت هر مسلمانی با فرهنگ اسلامی به هم آمیخته است. به همین سبب، اینجانب نیز از روزگاران تحصیل و تدریس، همواره علاقه‌مند به پژوهش‌های تاریخ، هنر، فرهنگ و تمدن اسلامی بودم که حاصل آن کتاب‌ها و مقالاتی بود که به زیور طبع آراسته گردید. کتاب تاریخ اسلام تا سال چهارم هجری، نتیجه مطالعات و پژوهش‌هایی است که طی سال‌ها انجام گرفته است. تلاش نویسنده بر آن بوده که از نخستین و اصیلترین منابع، سود ببرد، و مطالب کتاب را به سبکی نو، و مورد نیاز جامعه امروز ایران و جهان اسلام تدوین کند. روش تحقیق در آن توصیفی تحلیلی است، و تلاش گردیده از روش تحلیلی و علمی، بیشتر سود جسته شود و کوشش گردیده دیدگاه‌ها و تحلیل‌ها از پیش‌داوری و قضاوت‌های سطحی، تعصب بی‌جا و احساسات گوناگون به دور باشند. این کتاب در نه فصل تدوین گردیده است. فصل اول شناخت و نقد منابع؛ فصل دوم جزیره العرب پیش از اسلام؛ فصل سوم عصر بعثت؛ فصل چهارم عصر هجرت؛ فصل پنجم روابط و مواضع رسول الله ﷺ با مشرکان؛ فصل ششم روابط رسول الله ﷺ با اهل کتاب؛ فصل هفتم اصلاحات و کارنامه رسول الله ﷺ، فصل هشتم شکل‌گیری خلافت اسلامی و عصر خلفا، فصل نهم عصر خلافت امیر مؤمنان علی علیه السلام. چاپ دوم کتاب با ویراستاری و تصحیح و برخی اضافات به همت انتشارات دانشگاه اصفهان و سازمان سمت در سال میمون و مبارک پیامبر اعظم ﷺ انتشار می‌یابد.

بدیهی است با خضوع تمام اذعان می‌دارم که با عنایت و الطاف الهی و تعالیم استادان بلند مرتبه خود، کوزه‌ای از بحر را در اختیار گرفته، و امیدوارم پژوهشگران از راهنمایی‌های سودمند خود مرا برخوردار گردانند.

جا دارد از استادان دوران تحصیل خود، دکتر سید جعفر شهیدی، دکتر هادی عالم زاده و دکتر صادق آئینه‌وند که خداوند سلامتشان بدارد و همه کسانی که مرا در تدوین و تألیف کتاب یاری رساندند، به ویژه آقای دکتر عبداللّه سیف در فراهم آمدن نقشه‌ها، آقای احمد اخضری در تهیه فهرست‌ها و سرکار خانم لیلا خامسی پور در تصحیح غلط‌های تایپی، تشکر و تقدیر نمایم. در پایان از مساعدت‌های معاون محترم پژوهشی، اعضای محترم شورا و کارکنان زحمت‌کش انتشارات و چاپخانه دانشگاه اصفهان و از نماینده سازمان سمت در دانشگاه اصفهان و از مسؤول انتشارات کانون پژوهش آقای مرتضی جنتیان و سرکار خانم نرگس جنتیان که زحمت تایپ و صفحه‌آرایی کتاب را متقبل شدند، سپاسگزاری می‌گردد.

همچنین از همراهی‌ها و محبت‌های پدر و مادر و همسر و فرزندانم تشکر می‌نمایم. امیدوارم مطالب این کتاب مرهمی برای آلام مسلمانان باشد و در بیداری و خیزش و تشویق آنان به کوشش بیشتر برای ساختن آینده‌ای بهتر مفید واقع شود و موجب اتحاد و همبستگی و تزکیه اخلاقی بیشتر ما را فراهم کند. خداوند عاقبت همه ما را ختم به خیر گرداند، و به وظایف بندگی خود بیشتر آشنا نماید.

اصغر منتظر القائم

۱۳۸۶/۱/۱۷ شمسی

مطابق با هفدهم ربیع الاول سال ۱۴۲۸ ه. ق.